

Ediční politika jako boj o moc

Se *Sociologickým časopisem* jsem začal spolupracovat ještě jako pracovník Ústavu teorie a historie vědy (UTHV), který vznikl z Ústavu pro filosofii a sociologii po reformách ČSAV z počátku 90. let. Měl jsem tehdy řadu odborně transdisciplinárních, ale především přátelských kontaktů s tehdejšími novými vedeními *Sociologického ústavu AV ČR*, s Jiřím Večerníkem, Michalem Illnerem, Jiřím Linhartem, Pavlem Machoninem či Jiřím Musilem, jejichž akcí jsem se pravidelně zúčastňoval. Jedněmi jsem byl vnímán spíše jako sociální filosof, druhými jako historik sociologie a historický sociolog. Což mělo své výhody (nepatřil jsem dlouho k žádné skupině), ale – paradoxně ze stejných důvodů – také nevýhody, pokud šlo o pozdější nutnou podporu v rozhodovacích procesech, na níž byla činnost šéfredaktora zřetelně závislá.

Po zrušení UTHV jsem přešel plným úvazkem do *Sociologického ústavu*, byl jsem jmenován zástupcem šéfredaktora *Sociologického časopisu* a záhy se sám stal – s podporou předchozího šéfredaktora Jiřího Večerníka a zejména s podporou ředitele ústavu a vydavatele časopisu Michala Illnera – jeho šéfredaktorem. V této funkci jsem působil do roku 2000.

Byla to mimořádně zajímavá léta transformace české společnosti a zároveň, což se ukazuje až v posledních letech, doba širšího neoliberálního utváření vlastně celé Evropy, tedy nejen té postkomunistické, což je samozřejmě trend, který tehdy unikal. Uskutečňování tohoto procesu změn i jejich orientace nebyly tehdy samozřejmě a jednoznačné, což se projevovalo zejména v různé distribuci ideologicko-politických i teoreticko-metodologických akcentů sociologických výzkumů. Neprobíhaly bez názorových bojů, které se týkaly jak orientace časopisu, tak konkrétní dramaturgie jeho jednotlivých čísel, zejména pak mocenských a často jen prestižně založených diskusí o jednotlivých příspěvcích. Pamatuji se, že některé z nich (např. ideologická kritika jedné knihy P. Machonina, hledání „webevského protestantismu“ jako dispozitivu české transformace v utrakvistickém husitství či kuriózní pokus o konstrukci konzervativní doktríny české politiky z anglických překladů Heideggerových spisů) byly do časopisu prosazovány výslovně mocensky, bez ohledu na recenzní posouzení a na jejich odborné i věcné slabiny.

Podobné spory měly často zřetelně generační, nechci-li přímo napsat skupinový charakter. Zvláštním způsobem, implicitně, spíše v tématech a vyznění než v metodách, se tak do vzájemné kontrapozice dostávala hlediska napojená na neoliberálně „transitivní“ pojetí změn ve společnosti, s jejich požadavky jednoduchosti a razantnosti, co do způsobů poněkud decisionistická, a naproti tomu hlediska spíše „transformační“, zdůrazňující „keynesiánský“ roli státu, formálních i neformálních institucí a domácí tradice. Ta byla často diskvalifikovaná jen ideologicky jako „třetí cesta“, nebo dokonce „socialistické vzpomínky“.

Strategie časopisu, kterou jsem tehdy s podporou ředitele ústavu M. Illnera a části redakční rady prosazoval, bylo jeho pojetí jako jakéhosi „výťahu“ do Evropy, jako prostředku disciplinárního zkvalitňování celé české sociologie ve všech jejích fasetách, ať už by její témata šla vstříc v té době intenzivnímu západnímu zájmu o sociální souvislosti tehdy probíhajících změn, anebo domácím potřebám rozvoje oboru, prohlubování znalostí o jeho posledním vývoji doma i ve světě, o modernizaci jeho metodologií atp. V této souvislosti je třeba připomenout roli, již tehdy v podobných snahách hrály aktivity evropsky poučeného Jiřího Musila a kontextualizující, ze znalosti dějin české i světové sociologie vycházející snahy Milana Petruska. Celková vzájemná informovanost sociologické obce o projektech a kultivace identifikovaných problémů pak mohly otevírat možnosti pro spojování výzkumu s potřebami veřejné a sociální politiky.

Tomu odpovídal i vznik dvou verzí časopisu v roce 1993, české a anglické, z nichž druhá, ačkoli byla považována za důležitější a „reprezentativnější“, značně trpěla nedostatkem kvalitních příspěvků. K něčemu podobnému docházelo někdy i v případě české verze. Náročnost recenzního řízení nemusela vždy odpovídat povaze, účelu a zaměření textů, někteří autoři se pak mohli cítit odrazováni a někteří (např. Jan Keller) dokonce programově odmítali do časopisu přispívat.

Silnější pozici měla po celá 90. léta sociologie kvantitativní, stavějící na modelu amerického *survey*, pracující většinou s převzatými (a často spornými) modely výzkumu, a sociologie empirická. Prosazovaly se mnohem výrazněji a cílevědoměji než přístupy sociologie kvalitativní, jejíž texty se už tehdy snázeji realizovaly v konkurenčních časopisech *Sociologický obzor* a *Sociologické aktuality*, později *Biograf* a brněnské *Sociální studie*. V tehdejší době nedostatečně zastoupenou se může zdát sociologie teoretická a zejména její využívání jako východiska pro identifikaci a badatelské zpracování nových problémů, případně pro otevírání nových perspektiv. Potřebnost sociologické teorie se mi zdála a pořád ještě zdá být pro českou sociologii výzvou. Nepodařilo se například vypracovat jakákoli jednoznačnější hlediska pro hodnocení transformace, jejích úspěchů, nechtěných vedlejších následků i jejích efektů v jednotlivých segmentech společnosti, případně toho, do jaké míry transformace přispěla (nebo nepřispěla) k jejich modernizaci. Svým způsobem unikátní možnost na vývoji 90. let a jejich odrazu v *Sociologickém časopise* následně ukazovat strukturální závislost vývoje sociologie jako oboru na vývoji společnosti jako jejího předmětu zůstala zcela nevyužita. Nedůvěra k teoriím sdílela tehdejší sociologie s ostatními sociálními a historickými vědami, a v mnohém ohledu tato situace přetrvává. Dominovaly a dominují deskripce. Jinde ve světě samozřejmá sociologická reflexe nebo i kritická sociologie nebyly přítomné vůbec.

Žádná zásadnější, teoreticky fundovaná sociologická syntéza vývoje a jeho specifik v 90. letech se tedy nepodařila, jakkoli některé stati (k analýzám „vítězů transformace“, ke změnám v sociální struktuře) nebo i monotematická čísla (k rozpadu státu, k „české otázce“, k genderové problematice atd.) si podle mne svůj význam udržely dodnes.

Obecnější slabinou, již se nedařilo překonávat vzdor poměrně stálému nedostatku příspěvků, bylo silně „monodisciplinární“ a „monotematické“ pojetí oboru a jeho poměrně malá vnitřní diskuse, vedoucí spíše ke vzájemnému „zacementování“ jak stanovisek skupin, tak i metodologických možností a nakonec i politických přesvědčení. Ve své pozici jsem měl povinnost číst všechny příspěvky, a to anonymně, v podobě, v níž šly k recenzentům, a často se bavil tím, po kolika odstavcích poznám autora a odhadnu vyznění stati. V malé komunitě českých sociologů se mi to vše zdálo destruktivní, ale potřeba prosadit k publikaci vlastní text nebo texty určité skupiny byla tehdy zřetelnější než snaha kultivovat obor, rozvíjet jeho zvláštní možnosti a udržovat pluralitu hledisek. Už tehdy se mi zdálo, že jednostranný důraz na počty publikací je v některých svých aspektech kontraproduktivní, mimo jiné proto, že začaly mizet „malé žánry“, jako recenze, kritiky, diskuse, eseje, informace o událostech atp., které jsou pro zdraví disciplíny velice důležité. Tato situace se možná začala měnit až s prosazením mladší generace sociologů od zhruba první třetiny minulého desetiletí, kdy jsem ovšem časopis sledoval již nepravidelně a „jen zvenčí“.

Miloš Havelka